

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор”
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика (научна специалност Специална
педагогика)

Автор: **Василия Стилианос Андрианаки**, докторант в СУ „Св. Климент Охридски”,
ФНОИ, катедра „Специална педагогика и логопедия“

Научен ръководител: **доц. д-р Емилия Хинкова Евгениева**

Рецензент: **проф. д-н Цветанка Луканова Ценова**

Тема: „Училищният двор като пространство за усвояване и развитие на социални умения у студентите със специални образователни потребности“

Василия Стилианос Андрианаки е родена през 1975 г. в Република Гърция. Получила е бакалавърска степен по Литература в Солунския университет „Аристотел“, а по-късно и магистърска степен в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. От 2012 до 2015 г. е редовен докторант в Софийския университет. От 2012 до днес работи като учител в държавно училище в Солун, в интеграционни класове за ученици със специални образователни потребности. През трудовия си път на учител е придобила редица допълнителни квалификации (по гръцки знаков език, Брайлово писмо и др.) и е участвала в няколко образователни семинара, свързани с учителската ѝ работа.

За защитата на дисертационния си труд Василия Андрианаки е представила всички изискуеми документи съгласно Правилника за организацията и провеждането на докторантурата в Софийския университет "Св. Климент Охридски". Защитата се провежда при спазване на всички клаузи от ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение. Това дава право на Научното жури да изслуша и оцени кандидатката за придобиване на образователно-научна степен „доктор” в съответствие с регламентите на всички нормативни документи.

I. Оценка на актуалността и значимостта на разработения научен проблем

Проблемът за качеството на живота на индивидите със специални образователни потребности (СОП) и тяхното вграждане в обществото е един от най-актуалните за нашето съвремие. Все повече се налага стремежът училищната подготовка на децата и младежите със СОП да бъде ориентирана не само към когнитивното им развитие и създаването у тях на академични способности, но и към възможностите за осигуряване на тяхната социална адаптация като важно условие за интеграция на равноправни начала в света, в който живеят. С навлизането на феномена приобщаващо образование в общообразователното училище с особена сила се откроява необходимостта от промяна на приемащата среда, в частност на масовото училище, по начин, който да бъде подходящ за децата със специални образователни потребности. Дисертационният труд на Василия Андрианаки навлиза именно в тази проблематика, което го прави актуален,

особено поради това, че опитва да надникне в общата картина на образователната интеграция през призмата на това, което се случва в училищния двор – рядко коментирана тема, чието формулиране като дисертационен проблем представлява интересна идея. Училищният двор е част от приемащата среда, място за учебна дейност, но и за неформални контакти и занимания. От такава гледна точка темата е много навременна.

II. Оценка по формални показатели: обем, структура, оформление и стил на изложение

По формални показатели дисертационният труд на Василия Андреанаки отговаря на изискванията за научен труд за придобиване на ОНС „доктор“. Темата е адекватно разработена. Трудът се простира на 154 стандартни компютърни страници, от които 141 са научен текст. С това изискванията за обем на дисертацията са изпълнени. В структурно отношение тя е разпределена в две части: теоретичен преглед с четири свързани подчасти, и собствено изследване, в което присъстват неговият дизайн и резултатите със съответните финални компоненти на труда – заключение, приноси, библиография, приложение.

Библиографският списък съдържа 58 заглавия на английски, 14 на български и около дузина електронни източници. Явно това, че темата е рядко обсъждана в научните среди, води до по-малкия брой автори в библиографията (този факт не е основателна причина да се пропусне номерирането на източниците в описанието на ползваната литература). Анализиранията литература е правилно подбрана, а разгледаните източници са в преобладаващата си част от последните 10 години, като включват редица международни нормативни документи, свързани с екологична и здравословна проблематика, и информация предимно от сферата на общата и на специалната педагогика.

Стилистично трудът е правилно оформен, текстът и неговото съдържание следват научната логика. Технически оформлението също е коректно със следните изключения: номерацията на заглавията в „Съдържание“ не съвпада със страниците, на които се намират заглавията в текста; в частта „Съдържание“ присъстват заглавия, които са неправилно формулирани като изречения в страдателен залог, а не като заглавия - напр. „The secondary data analysis was made only of three of the questions“ и др. Последното се среща и в текста на дисертацията (стр. 87). Правилното формулиране на това заглавие би могло да бъде „The secondary data analysis of three of the questions“. Препоръчвам тези слабости да се коригират, частта „Съдържание“ и съответните заглавия да се пренапишат и дисертацията да се приведе и предаде в изискуемия вид.

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

1. Увод и преглед на теорията по темата на дисертацията

В увода докторантката накратко поставя основните въпроси, разгледани в научната работа. Тя акцентира върху значението на дворното пространство и архитектурната среда като инфраструктура и възможности за осъществяване на приобщаващото образование на учениците със СОП – сложен процес, в който се преплитат ролите на редица институции. Тук би могло да присъства в синтезиран вид основната цел на дисертацията, с което уводът би станал по-фокусиран върху нейния замисъл, но като цяло уводът създава необходимата въвеждаща представа за смисъла на дисертационния труд и за основните направления, в които той се простира.

Теоретичният преглед включва анализ на ключовите понятия, заложи в дисертационната тема.

В първата си част литературното проучване е съсредоточено основно върху темата за интеграцията на децата със СОП в исторически и в съвременен аспект. Сравнена е интеграционната политика, провеждана в България и в Гърция. Тук се разглежда парадигмата на интегрираното обучение, представена е идеята за развиване и обогатяване на съвременната образователна среда, анализирани са различни образователни политики, като се лансира идеята за свободен достъп до общообразователното училище. Обоснована е ролята на учителите в процеса на формалното и неформално учене, в контекста на приобщаващото образование са коментирани възможностите за преодоляване на социалното изключване на учениците със СОП. Представена е и концепцията за формалното и неформалното учене в условията на приобщаващо образование.

В забележка: в тази част би било полезно да присъства информация за децата със СОП, за техните особености, които препятстват обучението им по общообразователните училищни програми, и за това как те се чувстват в неформалната среда на училищния двор. Оттук следва въпросът ми: съществуват ли научни изследвания в тази област, които да сочат как в неформалните условия, присъщи на училищния двор, може да се създават благоприятни възможности за комуникация между учениците със СОП и останалите ученици, като по този начин се оптимизира приобщаването на децата със СОП към общата среда?

Нататък прегледът на литературата е насочен повече към ролята на училищния двор като място за екологично образование, неформални контакти и спорт – характеристики, които дават много перспективи за приобщаване на учениците със СОП в общообразователната среда. По-подробно са разгледани политиките в областта на екологията и здравословния начин на живот – европейски, общински, училищни. Докторантката се спира и върху мерките, които държавните институции вземат за повишаване екологичната култура на подрастващото поколение.

Теоретичната част на дисертацията включва най-важните научни проблеми, които се изисква да бъдат проучени в контекста на дисертационната тема. Литературата е

разгледана обективно. Тази част на дисертацията разкрива добра теоретичната култура на докторантката и показва, че е придобила умения за работа с научна литература.

2. Програма на изследването

Тук са формулирани целта, задачите и хипотезите на изследването. Те са насочени към промяна на училищния двор и преосмисляне на неговите възможности в контекста на приобщаващото образование. Това е в пряка връзка с екологичното възпитание на децата и създаването на предпоставки за превръщането на училищния двор в устойчиво място за възпитание, развитие и приобщаване на всички ученици, нуждаещи се от специални грижи.

Дизайнът на изследването се отличава с логическа взаимовръзка между компонентите му. Целта е кратко и точно формулирана и тя, заедно със задачите, сочи за опит за разкриване отношението на учителите към ефективността на приобщаващия процес в зависимост от състоянието и качеството на средата, осигурявана в училищния двор. На проверка са подложени три хипотези, в които е заложено очакване за влияние на факторите пол, образование и възраст на реципиентите на изследването. С целта, задачите и хипотезите се търсят иновативни доказателства за същността на училищния двор като приобщаваща среда.

В забележка отбелязвам, че изложението на изследователската методология е добре да се предшества от обобщение на литературните търсения, като се изтъкне какво е постигнато в очертаната изследователска област и какво не е добре изяснено до момента в нея, поради което подлежи на по-нататъшни емпирични проверки. Присъствието на такава кратка, но съществена част на дисертационния труд логически свързва теорията с емпириката и обосновава необходимостта от собственото изследване.

Основният инструмент на изследването е анкетата. Използваните анкети са две: първата е проведена от други трима изследователи в близкото минало, като е направен вторичен анализ на данните, събрани от отговорите на три от въпросите, и втора анкета, включваща други въпроси. С първата анкета са събрани мненията на 423-ма респонденти, а с втората, която представлява в най-голяма степен собственото проучване, конструирана е след първата и е проведена чрез онлайн-платформа, са събрани мненията на 129 учители. Пропуснато е да се упомене и следва да се отговори на въпроса: тези 129 респонденти откъде са? Не би било излишно и, още в тази част, да се даде информация за техния професионален облик.

Обобщено, дизайнът на изследването е правилно построен и дава адекватни насоки за разгръщане на емпиричната работа.

3. Анализ и представяне на резултатите от изследването

Изследването е осъществено според изискванията, а получените резултати са подложени на количествен и качествен анализ. Анализират се различните фактори, които влизат като компоненти на приобщаващата среда.

В текста на тази част на труда присъстват 50 таблици и 44 графики, които създават прегледност и информативност на данните от изследването. Таблиците и графиките са много на брой, тъй като докторантката излага в тях подробните статистически данни, получени чрез двете анкети. Но поради това обемът на тази част на дисертацията не нараства излишно, а се увеличава убедителността на доказателствата, до които води изследването.

С вторичния анализ на данни се изяснява, че учителите, ангажирани с обучението на децата със СОП, намират, че има нужда от повече информираност по отношение спецификата на архитектурната среда на учебното заведение, от промяна в отношението на семейството и местната общност към архитектурната среда и дворното пространство, и от финансиране, за да се превърне училищният двор в желана територия и място за формиране у подрастващите на култура на социален живот без изключване на различните. Изследването достига до разкриване на определени различия между респондентите в зависимост от тяхната националност (това би следвало да е заложено в задачите на изследването!), но като цяло всички респонденти демонстрират отговорно отношение към процеса на приобщаване на учениците със СОП в масовото училище. В рамките на емпиричния анализ е направена характеристика на нагласите на учителите към приобщаващото образование и е представена визия за необходимостта от професионално развитие на учителите, участващи в процеса на приобщаването.

Анализът на данните от втората анкета разкрива оценката на респондентите за ролята и мястото на училищния двор в процеса на обучение, в частност обучението на учениците със СОП. Установени са закономерни влияния на факторите пол, възраст и образование върху оценките на участниците в изследването. Интересен факт се съдържа в един от получените резултати: по отношение възможността за използване на училищния двор от децата и семействата им като пространство за социална интеграция, респондентите се разпределят относително равномерно в три категории, като първата отговаря с „да“, втората с „не“, третата дава уклончив отговор. Това показва необходимост от работа за осмисляне възможностите на дворното пространство от страна на участниците в интеграционния процес и конкретно на учителите като основен участник с водеща роля.

С изследването се установяват достоверни факти и закономерности, които свидетелстват, че целта на труда е осъществена по заложения в дизайна на изследването начин. Данните са обработени с надеждни математико-статистически методи, позволяващи да се отчетат статистически значимите параметри на доказателствения материал, съдържащ се в отговорите на участниците в изследването. Докторантката обсъжда в систематична последователност резултатите, интерпретирайки ги от количествена гледна точка и в качествено отношение. Тази част на труда показва, че тя владее необходимите изследователски умения: за събиране на доказателства, за обработка, представяне и проследяване на данни от изследването, за интерпретиране на научните факти.

4. Изводи и приноси от изследването

Докторантката прави обобщение на резултатите, като очертава параметрите за създаване на модел на иновативна учебна среда, в която собствена роля за осъществяването на интеграционния процес има училищният двор. Направени са и шест извода от изследването, които като цяло звучат общо. Имам въпрос към докторантката: какви са нейните изводи във връзка с хипотезите на изследването? Във финалната част е споменато влиянието на факторите възраст, образование и пол, но бегло, а би трябвало това влияние да се представи в по-конкретен вид, като синтез на най-важното, което показват резултатите в корелация с постулираните хипотези. Изразявам съгласие с така оформените приноси от дисертационното изследване и пожелавам те да намерят действително приложение в науката и в училищната практика.

IV. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът на дисертационния труд е оформен според изискванията в структурен, съдържателен и технически аспект. Той представя основните компоненти на дисертацията и най-важните резултати от изследването в изчерпателен вид и на добър български език. Авторефератът отразява адекватно дисертационното съдържание и позволява научната общност да се запознае накратко с най-значимото в труда.

Докторантката има три публикации, свързани с темата на дисертационния труд, чието съдържание показва умения за представяне на научни тези. Тази публикационна активност удовлетворява необходимостта от начални научни изяви на Василия Андрианаки и отговаря на изискванията на докторантското обучение.

Заклучение

Дисертацията на Василия Андрианаки е адекватно осъществен научен труд. С него се хвърля светлина върху възможностите за менажиране на училищния двор като територия за създаване на сигурна и здравословна приобщаваща среда за учениците със СОП. Качествата на труда показват, че докторантката владее методологията на научните изследвания и може самостоятелно да ги извършва. На основание положителната си оценка призовавам уважаемото Специализирано научно жури да присъди на Василия Андрианаки образователната и научна степен „доктор” в област на висше образование 1. Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност Специална педагогика.

22. 08. 2019 г.

Рецензент:.....

(проф. дпн Ц. Ценова)